

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-1>

УДК 338.432:338.439.5(477)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АГРАРНИХ РИНКІВ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

FEATURES OF THE FORMATION OF AGRICULTURAL MARKETS UNDER THE FUNCTIONING CONDITIONS OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

Червоний Дмитро Володимирович

аспірант PhD,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-1919-869X>

Chervonyi Dmitriy

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

У статті досліджуються особливості формування аграрних ринків в умовах функціонування національної економіки України. Встановлено, що найважливішою умовою формування аграрного ринку є його структурні елементи, які характеризуються різноманітністю каналів збуту, форм збуту, посередників і покупців, а також розвинутою мережею сервісних послуг, насамперед інформаційних послуг виробників. З'ясовано, що аграрний ринок є надзвичайно складним механізмом, який формується з ряду сегментів факторів індивідуального призначення і в своєму середовищі розвиває систему виробничо-економічних відносин між структурними елементами, які забезпечують рух товарів від виробника до споживача. Встановлено, що військове вторгнення росії в Україну призвело до того, що світова продовольча безпека опинилася під загрозою, оскільки Україна відіграє ключову роль у забезпеченні цієї безпеки. З'ясовано, що виробництво різних видів сільськогосподарської продукції зазнало змін протягом останніх п'яти років. Встановлено, що спостерігається зниження виробництва кукурудзи та пшениці з 2021/22 до 2022/23, проте виробництво кукурудзи збільшується у 2023/24. Визначено, що запаси кукурудзи в 2021/22 році становили 90,4%, що свідчить про високий рівень запасів порівняно з іншими роками, однак, цей показник стрімко зменшився до 46,4% у 2022/23 році, а потім відновився до 117,0% у 2023/24 році, що вказує на зміну в умовах вирощування, що пов'язано із замінуванням та окупуванням російськими військовими сільськогосподарських угідь. Встановлено, що у 2023 році скоротився експорт борошна, пшениці, ячменю, зерна та зернобобових, проте відбулося збільшення експорту жита та кукурудзи. З'ясовано, що загальний збиток, завданий українському агросектору станом на квітень 2023 року, становив 9 млрд дол. США, або понад 26% його фізичних активів. Встановлено, що відбулося зменшення чисельності підприємств: у сфері рослинництва – із 40,6 тис. до 28 тис.; спеціалізованих на виробництві багаторічних культур з – 1,6 тис. до 1,1 тис.; у сфері тваринництва – до 2,6 тис., в той час як до повномасштабного вторгнення росії їх було 3,7 тис.; зі змішаним сільським господарством залишилося 616, в порівнянні з тисячею фірмами, які вирощували прядив'яні культури; спеціалізованих на вирощуванні овочів, баштанів, коренеплодів та бульбоплодів – на 38,3%; у сфері виноградарства – на 37,4%.

Ключові слова: кількість виробників продовольства, обсяги виробництва, обсяги експорту-імпорту за УКТ ЗЕД.

The paper studies the peculiarities of the formation of agrarian markets in the conditions of the functioning of the national economy of Ukraine. It has been established that the most important condition for the formation of the agricultural market is its structural elements, which are characterized by a variety of sales channels, forms of sales, intermediaries and buyers, as well as a developed network of service services, primarily information services of producers. It was found that the agricultural market is an extremely complex mechanism, which is formed from a number of segments of factors of individual purpose and in its environment develops a system of production and economic relations between structural elements that ensure the movement of goods from the producer to the consumer. It was established that Russia's military invasion of Ukraine led to the fact that world food security was at risk, as Ukraine plays a key role in ensuring this security. It was found that the production of various types

of agricultural products has undergone changes during the last five years. It is found that there is a decrease in production of maize and wheat from 2021/22 to 2022/23, but production of maize increases in 2023/24. Maize stocks in 2021/22 were found to be 90.4%, indicating a high level of stocks compared to other years, however, this figure declined sharply to 46.4% in 2022/23 before recovering to 117, 0% in 2023/24, indicating a change in growing conditions due to mining and occupation of agricultural land by the Russian military. It was established that in 2023 the export of flour, wheat, barley, grain and legumes decreased, but there was an increase in the export of rye and corn. It was found that the total damage caused to the Ukrainian agricultural sector as of April 2023 amounted to 9 billion dollars or more than 26% of its physical assets. It was established that the number of enterprises decreased: in the field of crop production – from 40,600 to 28,000; specialized in the production of perennial crops from – 1.6 thousand to 1.1 thousand; in the field of animal husbandry – up to 2.6 thousand, while before the full-scale invasion of Russia there were 3.7 thousand; 616 remained with mixed agriculture, compared to a thousand firms that grew spinning crops; specialized in the cultivation of vegetables, melons, root crops and tubers – by 38.3%; in the field of viticulture – by 37.4%.

Key words: the number of food producers, production volumes, export-import volumes according to UKT ZED.

Постановка проблеми. Сучасна економічна ситуація України ставить перед аграрним сектором значні виклики щодо формування та забезпечення ефективного функціонування аграрних ринків. Вплив геополітичних факторів на аграрні ринки створює необхідність у вдосконаленні механізмів регулювання, забезпеченні стабільності та конкурентоспроможності агропромислового сектору.

Оскільки аграрний ринок відіграє важливу роль у задоволенні потреб населення у продуктах харчування, досягненні продовольчої незалежності й стабільності, через що можна стверджувати, що кінцевою метою функціонування аграрного ринку є забезпечення економічної безпеки держави як вагової складової її національної безпеки.

Проблема формування аграрних ринків в умовах функціонування національної економіки України є актуальною та важливою з точки зору забезпечення стійкості та ефективності сільськогосподарського сектору. Сучасні умови економічного розвитку, зокрема вплив глобальних та внутрішніх факторів, вимагають ретельного вивчення та аналізу механізмів функціонування аграрних ринків, а також визначення їх особливостей у контексті національної економіки України. У зв'язку з цим, досить актуальним і необхідним з-за умов воєнного стану є дослідження особливостей формування аграрних ринків в умовах функціонування національної економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В працях вітчизняних та зарубіжних науковців приділяється значна увага різним аспектам формування аграрних ринків в умовах функціонування національної економіки України. Вагомий внесок в розробку теоретичних та практичних основ засади формування інфраструктури аграрного ринку здійснили

Левківська Л. М., Лебеденко О. В., Калетнік Г. М., Пришляк Н. В., Кобернюк С. О., Никитюк О. В., Кравець О. В.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає в аналізі особливостей формування аграрних ринків в умовах функціонування національної економіки України. Для досягнення мети визначено наступні завдання: визначити особливості формування аграрних ринків; проаналізувати загальні обсяги виробництва та запаси до споживання зернових та олійних культур; дослідити експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки). При проведенні дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування ефективно функціонуючих аграрних ринків спрямоване на вирішення найважливіших завдань сучасного суспільства – забезпечення населення продовольством у кількості, різноманітності та якості, що гарантує підвищення рівня життя та збереження здоров'я. Дане питання розглядається як одне із цілей будь-якої державної агропродовольчої політики, яка скерована на забезпечення сталого розвитку сільського господарства і сільських територій, продовольчої безпеки і соціального захисту населення.

Найважливішою умовою формування аграрного ринку є його структурні елементи, які характеризуються різноманітністю каналів збуту, форм збуту, посередників і покупців, а також розвинутою мережею сервісних послуг, насамперед інформаційних послуг виробників [1, с. 415]. Формування та наповнення організованого і прозорого аграрного ринку потужними та ефективними компонен-

тами, здатними поєднати інтереси виробників та споживачів сільськогосподарської продукції може бути реалізовано при наявності відповідних мереж ринкових інститутів, таких як біржі, торгові дома та інші елементи інфраструктури.

Аграрний ринок є надзвичайно складним механізмом, який формується з ряду сегментів факторів індивідуального призначення і в своєму середовищі розвиває систему виробничо-економічних відносин між структурними елементами, які забезпечують рух товарів від виробника до споживача. Характерною рисою аграрного ринку являється забезпечення його внутрішнього руху, що забезпечує здійснення єдиного процесу виробництва та реалізації продукції. Умовами ефективного функціонування аграрного ринку є наявність великої кількості сільськогосподарських товаровиробників, платоспроможних споживачів, розвинутої інфраструктури, досконалої конкуренції та нормативного забезпечення регулювання відносин [2, с. 17].

Військове вторгнення росії в Україну призвело до того, що світова продовольча безпека опинилася під загрозою, оскільки Україна відіграє ключову роль у забезпеченні цієї безпеки. В лютому 2022 року відбулася суттєва трансформація на світовому ринку зернових культур. Військова агресія росії проти України націлена на знищення української економіки, зокрема сільськогосподарського сектору, з метою спричинення паніки на світовому ринку зерна, оскільки до початку війни, Україна вважалася одним з найбільших світових експортерів сільськогосподарської продукції.

Як видно із рисунку 1, виробництво різних видів сільськогосподарської продукції зазнало змін протягом останніх п'яти років, спостерігається зниження виробництва кукурудзи та пшениці з 2021/22 до 2022/23, проте виробництво кукурудзи збільшується у 2023/24. На дані коливання у вирощуванні різних культур вплинули різні фактори, де одним із визначальних є військове вторгнення росії на територію України.

Запаси до споживання показують, наскільки країна забезпечена продуктами на момент вимірювання. Наприклад, запаси кукурудзи в 2021/22 році становили 90,4%, що свідчить про високий рівень запасів порівняно з іншими роками. Однак, цей показник стрімко зменшився до 46,4% у 2022/23 році, а потім відновився до 117,0% у 2023/24 році, що вказує на зміну в умовах вирощування, що пов'язано із замінуванням російськими військовими сільськогосподарських угідь.

Отже, можемо стверджувати про потенційні виклики в управлінні запасами, особливо через зміни в обсягах виробництва, які спричиненні військовим вторгненням росії на територію України. Це призвело до нестабільності на аграрному ринку та невизначеності в економіці, що вимагає прийняття ефективних державних стратегій для забезпечення сталого управління запасами та вирішення поточних викликів.

Протягом 2019–2021 рр. на Україну припало приблизно 10% світового експорту пшениці, 15% експорту кукурудзи, 15% експорту ячменю та близько 50% експорту соняшникової олії. За підсумками 2021 року Україна посіла четверте місце серед найбільших світових експортерів пшениці. За аналізований період країна експортувала 20,1 млн т пшениці. За результатами 2021 року Україна стала третьою за обсягами експорту кукурудзи та ячменю, експортуючи відповідно 26,9 5,7 мільйонів тонн, що на 12% перевищує попередні річні показники.

Можемо констатувати, що Україна є важливим учасником світового ринку пшениці, і відсутність її експорту має значний вплив на забезпеченість світового ринку одним із основних продуктів харчування, що являється основою хліба [4]. Проведемо аналіз експорту зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна за 2022/2023 МР – 2023/2024 МР станом на 01.12.2023 р. у відповідності до статистичних даних Держмитслужби. Як видно з рисунку 2 спостерігається скорочення експорту борошна, пшениці, ячменю, зерна та зернобобових, проте відбулося збільшення експорту жита та кукурудзи.

Загальний розвиток зернового господарства, зокрема вирощування пшениці та рису є критично важливим для задоволення потреб у продовольстві населення світу. Україна, на протязі останніх років, досягла виробництва близько 36 млн т зернових, при цьому внутрішнє споживання становить 5,0 млн т, а річний потенціал експорту оцінюється приблизно в 30 млн т зерна. Проте повномасштабне військове вторгнення росії кардинально змінило ситуацію.

Засоби, отримані від експорту зернових культур, використовуються Національним банком України для підтримки національної валюти, фінансування технічного переоснащення сільськогосподарських виробників та поліпшення соціально-економічного становища працюючих та отримання прибутку.

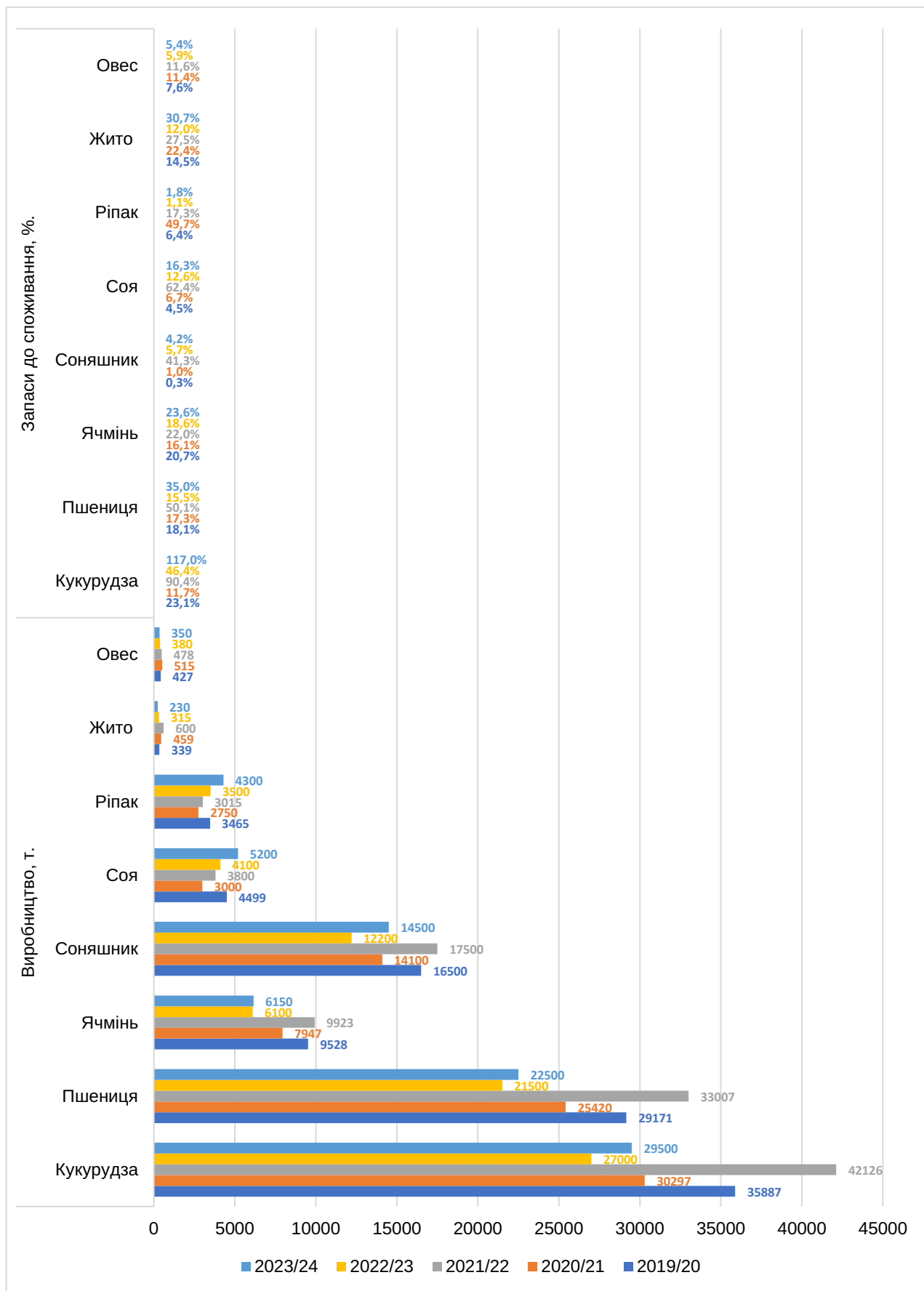

Рис. 1. Загальні обсяги виробництва та запаси до споживання зернових та олійних культур
Джерело: сформовано на основі [3]

Рис. 2. Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна 2023/2024 МР, тис. тонн станом на 01.12.2023 (дані Держмитслужби)

Джерело: сформовано на основі [5]

Протягом довоєнного періоду основним шляхом експорту зерна були українські порти та відповідна логістична інфраструктура, яка виникла навколо них. Проте, початок війни спричинив критичні труднощі у здійсненні експорту сільгосппродукції через блокування українських портів з боку Росії, оскільки близько 70% виробленої сільгосппродукції України експортувалося морським шляхом (див. рис. 3).

Блокада морських портів України Росією призвела до різкого зростання цін на пшеницю, кукурудзу та соняшникову олію на світових ринках. Однак низька пропускна здатність альтернативних маршрутів експорту наразі обмежує можливість вивезти всі наявні зернові запаси [4].

Загальний збиток, завданий українському агросектору станом на квітень 2023 року, становив 9 млрд дол. США, або понад 26% його фізичних активів. З перших днів російського вторгнення чорноморські порти України були або окуповані, або заблоковані російським військово-морським флотом. Величезна маса експортних надлишків зерна та олії застрягла в портах України та на внутрішніх елеваторах. Сухопутні та річкові експортні шляхи були дорожчими та мали обмежені можливості для поповнення поставок. Відповідно, загальна потужність відвантажень була суттєво нижчою від попиту та довоєнних місячних відвантажень [7], що призвело до надлишкової пропозиції [8], яка виснажила існуючі внутрішні потужності для зберігання.

Таким чином, у травні 2022 року світова ціна на пшеницю зросла до 444,16 порівняно з 278,45 дол. США за метричну тонну. До квітня 2023 року, більше ніж через рік після вторгнення, світова ціна на пшеницю впала до 312,8 дол. США за метричну тонну, незважаючи на це, залишаючись надзвичайно високою. Навіть із меншим приблизно на 20% обсягом виробництва зернових порівняно з 2020 роком та з 2021 роком – рекордним за виробництвом, різниця в обсязі виробництва становить близько 36%, проте вироблені обсяги зернових є значно вищими порівняно з експортними можливостями [9].

Завдяки дорожчим і довшим альтернативним маршрутам експорту витрати на експорт зросли з довоєнних 30–40 дол./т до 150–200 дол./т, що значно знизило внутрішні ціни на зерно. Започаткування зернової угоди та встановлення так званого зернового коридору з трьох глибоководних чорноморських портів [10] (Одеса, Чорноморськ і Південний) дозволили суттєво збільшити експорт сільськогосподарської продукції з України і тільки частково вплинувши на внутрішні ціни, що незначно покращило доходи фермерів [11].

Відбулося зменшення кількості виробників продовольства, що може бути пояснене рядом чинників, таких як втрата контролю над частиною території країни, необхідність проведення розмінування сільськогосподарських угідь та вплив диференційованих економіч-

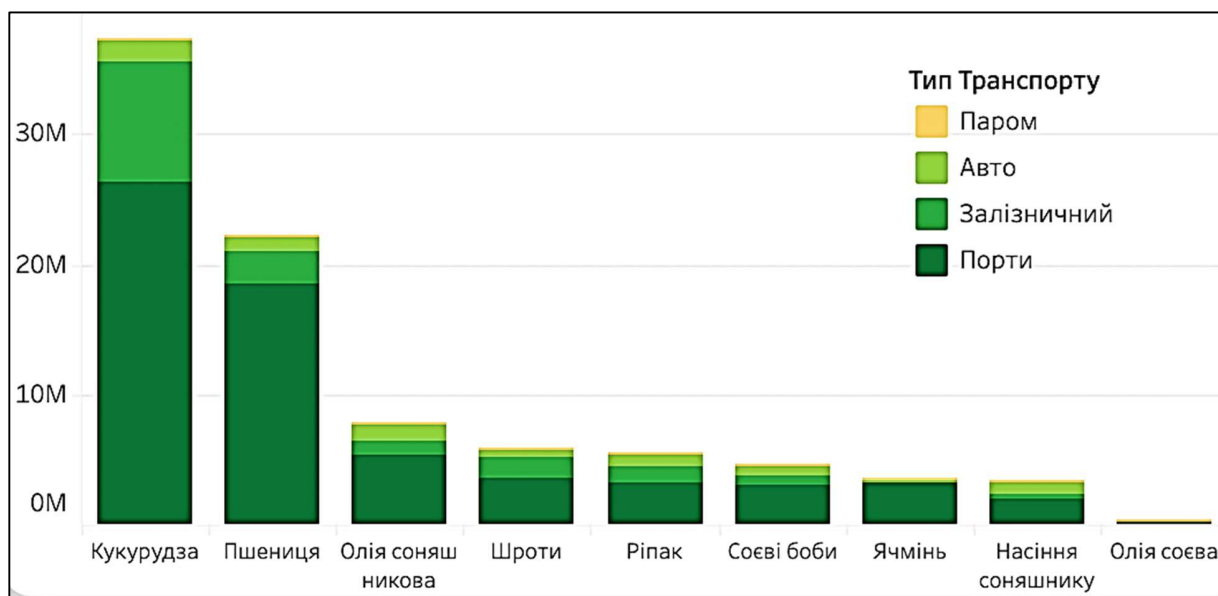

Рис. 3. Сукупний перетин кордону видів продукції за типом транспорту з 01.03.2022 р. по 15.11.2023 р.

Джерело: сформовано на основі [6]

них аспектів. Згідно із статистичними даними у 2022 році відбулося зменшення чисельності підприємств:

- у сфері рослинництва – із 40,6 тис. до 28 тис.;
- спеціалізованих на виробництві багаторічних культур з – 1,6 тис. до 1,1 тис.;
- у сфері тваринництва – до 2,6 тис., в той час як до повномасштабного вторгнення росії їх було 3,7 тис.;
- зі змішаним сільським господарством залишилося 616, в порівнянні з тисячею фірмами, які вирощували прядивні культури.
- спеціалізованих на вирощуванні овочів, баштанів, коренеплодів та бульбоплодів – на 38,3%.
- у сфері виноградарства – на 37,4%.

Проте, серед певних галузей відзначається приріст нових підприємств. Так, кількість осіб, які вирощують ягоди, горіхи та інші плодіві дерева і чагарники, збільшилася до 387 осіб (+2,4%), а в галузі вирощування прямих, ароматичних і лікарських рослин – до 58 осіб (+3,6%).

Отже, можемо констатувати, що спостерігається скорочення числа кількості виробників продовольства у різних секторах протягом 2022 року [12].

Для забезпечення ефективного функціонування аграрного ринку і його подальшого розвитку критично важливо створити сприятливі умови. Зокрема, специфіка функціонування аграрного ринку та особливості виробництва у сільському господарстві спричиняють виникнення наступного негативного явища – диспаритету цін та невідповідності обміну між аграрними підприємствами та виробниками інших товарів. Нееквівалентний обмін між аграрними підприємствами та іншими виробниками ресурсів призводить до підвищення собівартості сільськогосподарської продукції. У додаток до цього, для продовольчого ринку характерна низька еластичність взаємозв'язку між попитом і цінами. Зростання доходів або зниження цін не спричиняють пропорційний ріст попиту на ці продукти. Одна з особливостей аграрного виробництва полягає в тому, що обсяги більшості сільськогосподарської продукції та сировини не можливо швидко збільшити в короткий термін.

У сільському господарстві відзначається відсутність монополістичних тенденцій, що пояснюється відносною низькою концентрацією виробництва. Тим не менш, галузі, що обслуговують, переробляють і реалізують сільськогосподарську продукцію, можуть

перебувати у стані монополії чи олігополії. Присутність монополізму на ринку ресурсів для сільського господарства, а також у сферах збуту та переробки, призводить до виникнення диспаритету цін, що сприяє ціновому відтоку частини чистого доходу аграрних підприємств, зниженню ефективності виробництва і скороченню обсягів реалізації продукції.

За допомогою адміністративних важелів, багато вчених-економістів, які спеціалізують в аграрному секторі, вважають, що саме держава повинна вирішувати проблему диспаритету цін. У більшості країн світу саме держава приймає заходи для регулювання еквівалентності та паритетності у міжгалузевому обміні, залишаючи безпосереднє ціноутворення на ринку без її прямого втручання [13].

В Україні наявні проблеми пов'язані із інфраструктурою аграрного ринку та нескоординованою логістикою товаропотоків. Розвиток інфраструктури аграрного сектору ускладнюється рядом чинників, включаючи нестійкість державної політики у цьому напрямі, війною на території України, монополізацію ринку посередницькими структурами та переробними підприємствами, а також сумніви та недовіра аграрних підприємств до нових структур [14].

Українських аграрний бізнес є одним із ключових у структурі експорту та акумулює велику суму надходжень в держбюджет [15], тому створення ефективного аграрного ринку в Україні потребує вирішення наступних ключових проблем: диспаритет цін, захист внутрішнього ринку від дешевих імпортованих товарів, вдосконалення контрактної системи та організація торгівлі на біржах, оптимізація закупівель за форвардними контрактами та моніторинг діяльності аграрних бірж. Крім того, потрібно створити рівні умови для всіх учасників ринку, підтримувати аграрні підприємства в різних аспектах їхньої діяльності, розширити мережу різноманітних торгових структур та створити спільні підприємства з участю внутрішніх та зарубіжних інвесторів, орієнтованих на виробництво агропродукції та сировини. Також, необхідно забезпечити ефективну роботу служб контролю за якістю сільськогосподарської продукції та сировини і асекувати виконання вимог законодавства в цьому секторі [16].

Таким чином, ключове значення аграрного ринку полягає у гарантуванні продовольчої та національної безпеки країни, що у свою чергу вимагає активної підтримки та уваги від уряду. Оскільки ефективність аграрного

ринку напряму впливає на сталий розвиток аграрного сектора економіки, тому вирішення соціальних проблем сільського населення та забезпечення національної безпеки країни, можливе з-за умов забезпечення успішного функціонування та розвитку аграрного ринку через результативне застосування механізмів державного контролю і регулювання.

Висновки. На основі проведеного дослідження можна дійти висновку, що вивчення особливостей формування аграрних ринків в умовах функціонування національної економіки України є актуальним та важливим завданням. Проведений аналіз вказує на ряд визначальних факторів, які впливають на розвиток сільськогосподарського сектору та його взаємодію з аграрними ринками. З'ясовано, що поточні проблеми в Україні пов'язані із інфраструктурою аграрного ринку та нескординованою логістикою товаропотоків, що обмежує можливості для забезпечення ефективного функціонування та розвитку аграрних ринків. Отже, отримані результати дослідження свідчать про необхідність впро-

вадження системних заходів для поліпшення умов розвитку аграрних ринків в Україні, зокрема, удосконалення інфраструктури, регулювання цін та підтримки сільськогосподарських підприємств.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в тому, що висновки та рекомендації, розроблені автором та запропоновані в статті, можуть бути використані для: розвитку стратегій управління сільським господарством та підтримки аграрних підприємств; формування ефективної державної політики у аграрному секторі. Перспективним напрямом подальших досліджень з даної проблематики є вивчення впливу технологічних інновацій на аграрний ринок, що дозволить розширити знання про те, як новітні технології впливають на виробництво та споживання сільськогосподарської продукції. Також, необхідно розробити цільові маркетингові стратегії та визначити нові можливості на аграрному ринку, що може служити основою для подальших досліджень та розвитку державних політик і практик у даному секторі економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Левківська Л. М. Теоретичні засади формування інфраструктури аграрного ринку. *Вісн. Львів. держ. аграр. ун-ту : Економіка АПК*. 2002. № 9. С. 415–420.
2. Калетнік Г. М., Пришляк Н. В. Ефективність державної підтримки як основа сталого розвитку сільського господарства. *Всеукраїнський науково-виробничий журнал «ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики»*. 2016. № 5(9). С. 7–23.
3. Міністерство аграрної політики та продовольства України. GrainUkraine – статистика аграрних ринків. 2023. URL: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv> (дата звернення: 03.12.2023).
4. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. "Країна-агресор зруйнувала всі здобутки експортного потенціалу України і поставила під загрозу глобальну продовольчу безпеку", – зазначають у Комітеті з питань аграрної та земельної політики. 2022. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/223191.html> (дата звернення: 03.12.2023).
5. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Експорт з України зернових, зернобобових та борошна. 2023. URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna> (дата звернення: 03.12.2023).
6. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Міністерство інфраструктури України. Офіс з розвитку підприємництва та експорту. Стан зовнішньої торгівлі продуктами АПК. 2023. URL: https://public.tableau.com/views/vl_Export_of_Agriproducts_v2/Dashboard1?:language=en-US&:display_count=n&:origin=viz_share_link:showVizHome=no&:embed=true (дата звернення: 03.12.2023).
7. Laborde D., Glauberifpri J. Suspension of the Black Sea Grain Initiative: What has the deal achieved, and what happens now? IFPRI. 2022. URL: <https://www.ifpri.org/blog/suspension-black-sea-grain-initiative-what-has-deal-achieved-and-what-happens-now> (дата звернення: 03.12.2023).
8. Kirby J. Why grain can't get out of Ukraine? Vox. 2022. URL: https://www.vox.com/23171151/ukraine-grain-wheat-russia-black-sea-odesa-foodcrisis?fbclid=IwAR275N4CeFDx4h96_6PM3ryN2P5w1MxUKH2k0pAcciuaP3ANo9_FjNm9jSg (дата звернення: 03.12.2023).
9. Як війна вплинула на врожай зернових та олійних – підсумки сезону 2022? KURKUL. 2023. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1406-yak-viyna-vplynula-na-vrojaj-zernovih-ta-oliynih--pidsumki-sezonu-2022> (дата звернення: 03.12.2023).
10. United Nations. Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre. 2023. URL: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative> (дата звернення: 03.12.2023).

11. Ukrainian recovery digest together. KSE Institute. 2023. 37 p. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/KSE-Digest-May.pdf> (дата звернення: 03.12.2023).
12. Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». 2023. URL: <http://www.iae.org.ua/> (дата звернення: 03.12.2023).
13. Макаренко П. М. Моделі аграрної економіки. Київ : ННЦ ІАЕ, 2005. 682 с.
14. Кобернюк С. О., Никитюк О. В., Кравець О. В. Дослідження умов формування інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції. *Агросвіт*. 2014. № 14. С. 33–37.
15. Вакуленко В. Л. Інтенсифікація виробництва продукції рослинництва в умовах воєнного стану. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2022. № 35. С. 45–55.
16. Лебеденко О. В. Державне регулювання аграрного ринку як запорука національної безпеки країни. *Актуальні проблеми економіки, управління та маркетингу в аграрному бізнесі: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, Дніпро, ДДАЕУ, 2022*. С. 216–218.

REFERENCES:

1. Levkivska, L.M. (2002). Teoretychni zasady formuvannia infrastruktury ahrarynku [Theoretical foundations of the formation of the infrastructure of the agricultural market]. *Visn. Lviv. derzh. ahraryn. un-tu : Ekonomika APK*. № 9. P. 415–420. [in Ukrainian].
2. Kalietnik, H. M., Pryshliak, N. V. (2016). Efektyvnist derzhavnoi pidtrymky yak osnova staloho rozvytku silskoho hospodarstva [Effectiveness of state support as a basis for sustainable development of agriculture]. *Vseukrainskyi naukovo-vyrobnychiy zhurnal «EKONOMIKA. FINANSY. MENEDZHMENT: aktualni pytannia nauky i praktyky»*. № 5(9). P. 7–23. [in Ukrainian].
3. Ministerstvo ahrarynnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. (2023). GrainUkraine – statystyka ahrarynkh rynkiv [Grain Ukraine – statistics of agricultural markets]. Retrieved from: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka/grainukraine-by-bogdan-tymkiv> [in Ukrainian].
4. Verkhovna Rada Ukrainy. (2022). Ofitsiyniy vebportal parlamentu Ukrainy. "Kraina-ahresor zruinuvala vsi zdobutky eksportnoho potentsialu Ukrainy i postavyla pid zahrozu hlobalnu prodovolchu bezpeku", – zaznachaiut u Komiteti z pytan ahrarynnoi ta zemelnoi polityky [Official website of the Parliament of Ukraine. "The aggressor country destroyed all the achievements of Ukraine's export potential and endangered global food security," the Committee on Agrarian and Land Policy notes]. Retrieved from: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/223191.html> [in Ukrainian].
5. Ministerstvo ahrarynnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. (2023). Eksport z Ukrainy zernovykh, zernobobovykh ta boroshna [Export of grain, legumes and flour from Ukraine]. Retrieved from: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovykh-zernobobovykh-ta-boroshna> [in Ukrainian].
6. Ministerstvo ahrarynnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy. Ofis z rozvytku pidpriemnytstva ta eksportu. (2023). Stan zovnishnoi torhivli produktamy APK [State of foreign trade in agricultural products]. Retrieved from: https://public.tableau.com/views/vl_Export_of_Agriproducts_v2/Dashboard1?:language=en-US&:display_count=n&:origin=viz_share_link:showVizHome=no&:embed=true [in Ukrainian].
7. Laborde, D., Glauberifpri, J. (2022). Suspension of the Black Sea Grain Initiative: What has the deal achieved, and what happens now? IFPRI. Retrieved from: <https://www.ifpri.org/blog/suspension-black-sea-grain-initiative-what-has-deal-achieved-and-what-happens-now> [in English].
8. Kirby, J. (2022). Why grain cant get out of Ukraine? Vox. Retrieved from: https://www.vox.com/23171151/ukraine-grain-wheat-russia-black-sea-odesa-foodcrisis?fbclid=IwAR275N4CeFDx4h96_6PM3ryN2P5w1MxUKH-2k0pAcciuaP3ANo9_FjNm9jSg [in English].
9. Iak viina vplynula na vrozhai zernovykh ta oliinykh – pidsumky sezonu 2022? (2023). [How did the war affect the harvest of grain and oil crops - results of the 2022 season?]. *KURKUL*. Retrieved from: <https://kurkul.com/spet-sproekty/1406-yak-viyna-vplynula-na-vrojaj-zernovykh-ta-oliynykh--pidsumki-sezonu-2022> [in Ukrainian].
10. United Nations. (2023). Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre. Retrieved from: <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative> [in English].
11. Ukrainian recovery digest together. (2023). KSE Institute. 37 p. Retrieved from: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/05/KSE-Digest-May.pdf> [in English].
12. Natsionalnyi naukovyi tsentr «Instytut ahrarynnoi ekonomiky». (2023). [National Scientific Center "Institute of Agrarian Economy"]. Retrieved from: <http://www.iae.org.ua/> [in Ukrainian].
13. Makarenko, P. M. (2005). Modeli ahrarynnoi ekonomiky [Models of agrarian economy]. Kyiv: NNTs ІАЕ. 682 p. [in Ukrainian].

14. Koberniuk, S. O., Nykytiuk, O. V., Kravets, O. V. (2014). Doslidzhennia umov formuvannia infrastruktury rynku silskohospodarskoi produktsii [A study of the conditions for the formation of the infrastructure of the agricultural products market]. *Ahrosvit*. № 14. P. 33–37. [in Ukrainian].
15. Vakulenko, V. L. (2022). Intensyfikatsiia vyrobnytstva produktsii roslynnnytstva v umovakh voiennoho stanu [Intensification of production of plant products under martial law]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia*. № 35. P. 45–55. [in Ukrainian].
16. Lebedenko, O. V. (2022). Derzhavne rehuliuвання ahrarnoho rynku yak zaporuka natsionalnoi bezpeky krainy [State regulation of the agricultural market as a guarantee of the country's national security]. *Aktualni problemy ekonomiky, upravlinnia ta marketynhu v ahrarnomu biznesi: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii*, Dnipro, DDAEU. P. 216–218. [in Ukrainian].